

dr hab. Zofia A. Brzozowska, prof. UŁ

Instytut Studiów Wschodnioeuropejskich, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki

Institute of East European Studies, Faculty of Philology, University of Lodz

ORCID: 0000-0001-5951-3781

Kolofon w rękopisie serbskim zawierającym cerkiewnosłowiański przekład kroniki Jerzego Mnicha zw. Hamartolosem z 1385/1386 r.

Colophon in a Serbian manuscript containing a Church Slavonic translation of the chronicle of George the Monk, known as Hamartolus, from 1385/1386

Dane badawcze do projektu Narodowego Centrum Nauki OPUS 24, *Hamartolos odnaleziony. Bizantyńska kronika Jerzego Mnicha z IX w. w świetle niepublikowanych dotąd rękopisów greckich i cerkiewnosłowiańskich* (2022/47/B/HS3/00389) oraz projektu Narodowego Centrum Nauki BEETHOVEN CLASSIC 4, *Zróżnicowanie językowe świata Slavia Orthodoxa u progu nowożytności: ciągłość i zmiana. Badania z zastosowaniem metodologii Mixed-Methods* (2020/39/G/HS2/01652).

Research data for the National Science Centre project OPUS 24, *Hamartolus Re-discovered. The Byzantine Chronicle of George the Monk from the 9th Century in the Light of Previously Unpublished Greek and Church Slavic Manuscripts* (2022/47/B/HS3/00389) and the National Science Centre project BEETHOVEN CLASSIC 4, *Orthodox Slavic Linguistic Varieties at the Threshold of Modernity: Continuity and Innovation. A Mixed-Methods Approach* (2020/39/G/HS2/01652).

Abstrakt. Dataset zawiera edycję i tłumaczenie na język polski kolofonu, zamieszczonego na ostatnich kartach rękopisu serbskiego z 1385/1386 r. (ГИМ, Син. 148, fol. 433–434), uznawanego obecnie za jeden z najstarszych odpisów drugiego tłumaczenia na język cerkiewnosłowiański kroniki Jerzego Mnicha zw. Hamartolosem (IX w.), znanego jako *Лѣтоуѣникъ*. Podstawą przekładu była redakcja tekstu, która najprawdopodobniej nie zachowała się do naszych dni w żadnym manuskrypcie greckim (bizantyńskim). Tłumaczenie powstało w II carstwie bułgarskim, w pierwszej połowie XIV w., a następnie upowszechniło się m.in. w słowiańskim środowisku monastycznym na górze Atos. Rękopis ГИМ, Син. 148 został spisany – jak czytamy w kolofonie – przez dwóch mnichów, Romana i Bazylego, w serbskim monasterze Hilandar na górze Atos, na zamówienie Radovana, możnowładcy z kręgu Konstantyna Dejanowicia Dragaša (ok. 1343–ok. 1378), na potrzeby jego prywatnego księgozbioru.

Abstract. The dataset contains an edition and Polish translation of the colophon found on the last pages of a Serbian manuscript from 1385/1386 (ГИМ, Син. 148, fol. 433–434), currently considered one of the oldest copies of the second translation into Church Slavonic of the chronicle of George the Monk, known as Hamartolus (9th century), known as *Лѣтоуѣникъ*. The translation was based on a redaction of the text that most likely has not survived to this day in any Greek (Byzantine) manuscript. The translation was created during the Second Bulgarian Empire, in the first half of the 14th century, and subsequently became widespread, among others, in the Slavic monastic community on Mount Athos. The manuscript ГИМ, Син. 148 was written – as we read in the colophon – by two monks, Roman and Basil, in the Serbian monastery of Hilandar on Mount Athos, at the request of Radovan, a magnate from the circle of Constantine Dejanović Dragaš (c. 1343–c. 1378), for the needs of his private book collection.

Słowa kluczowe: historiografia bizantyńska, literatura cerkiewnosłowiańska, parateksty, kolofon

Keywords: Byzantine historiography, Church Slavic literature, paratexts, colophon

[ГИМ, Син. 148, fol. 433] Понѣже бѣговолюеніемъ ѡчѣмъ. и съшѣствіемъ всесѣаго Дх҃а. въплѣтивши се єдинородныи Сн҃ъ и Слово Бж҃іе. и рождѣ се ѿ прѣчи|стыне Бц҃е и прѣнодѣвъ Маріе. въ плѣть шель|кыи се и нашъ зракъ въсприѣмши.

Видѣвъ| бо р҃е" зижитель гибелима члѣка. роукама| єгоже сътвори. прѣклонъ нб҃са съходитъ. смѣри|в се даже до рабѣа шераза. и заблѡужѣшиє| шерѣтъ вѣкохыщноє шече. на рамоу въспри|емъ къ Шц҃оу принесе и къ своему хотѣнію. на|ше їс҃ство възнесе и посадивъ ѡ десноу величѣствіа| на высокыѣ.

Тѣмже мы прѣстны что ти прине|сѣмъ ѡ Х҃ѣ въсѣхъ цр҃оу. попльзѣши се даже до съ|мрьти. коє ли бѣгодаренію прине|сѣмъ, бренїи|ми нашими оустнами. къ похвалѣнію многааго| ти бѣгоуштва. иже толико възлюбешоу| на и възвигшоу падшїи шеразѣ стрѣтми. неизрѣ|ннымъ мл҃дїемъ своїмъ. Прр҃кы послаа єси Х҃ѣ про|реши иже къ намъ пришѣствіе твоє. Я҃ли же| проповѣдати твоя величїа. И ѡвы оубо прорѣ|коше пришѣствіе твоє. си иже крѣпленіемъ| просвѣтише языки. Таже мѣники стѣне яви|лъ єси. Иже вса оумѣти въмѣнише. да тебе| єдиноаго пришѣствіюу. радости аг҃лѡмъ| и члѣкѡмъ. И по тѣбѣ на раны тѣлеса своя прѣдаше.| и єще же и прѣбѣныиѣ ѡцѣ съвори множѣства.| иже просїаше въ всемъ мирѣ яко свѣтила. ски|тающе се въ гораѣ, въ пещерахъ въ пропастиѣ землїи. иже не бѣ дѣишъ въсь миръ. Иже и исписа|вша различная сїа житїа и повѣданїа. яже|[fol. 433'] прѣже закона и бл҃ти. и въ законѣ и по бл҃ти.| ветхыи и новыи завѣтъ. прѣже потопа и по| по"пѣ. даже до Х҃а. рекшаго бѣгоуцѣмъ прр҃кѡмъ Дѣдѡмъ. бѣговѣстите дн҃ъ ѿ днѣ сп҃сєніе Бж҃їе. рекшаго прр҃кѡмъ Исанїе. прїидѣте възыдѣмъ| на гороу Гн҃ю и въ дѡ Бѣ Іаковля. и тоу зри|мъ добротоу неизрѣннуоу сияющоу лица єго.| пакы рекшаго прр҃кѡмъ Езекиїемъ. снѣ члѣчъ| съ троудѡмъ яжѣ хлѣбъ свои. и водоу такоже пи.|

Нѣ ѡбаче се єдино вѣмъ и вѣроу. яко рекши| без мѣ" не можете створити ниче|соже. и вса| възможна вѣроушомоу. тыи и нашии хоудѡ|сти поможе. и исписа се сїа книга. лѣтописѣмъ|. въ стѣки гѡрѣ въ швытѣли стѣне и цр҃кыи и чїтиє| лавры прѣстїе Бц҃е Хиландара. бѣгоушвомоу| и хр҃толюбивомоу господинѣ Радованоу. поне" въ|хотѣ имѣти сїю книгѣ въ домоу своемъ. и насла|жати се прочитанію ѿ нїеє минуѡшїи дренїи цр҃ь ѿ Ядама даже до потопа, и ѿ

потопа, до Х^ѣ. по| Х^ѣ б^лгоч^ѣтивыи^х ц^рь, и с^тыи^х и д^хоносн^ии^х м^оу^жи^и.| дааж^е до ц^рѣва
Константина Ир^ѣнина с^на. и то|г^а иго^умьньство^ующе^у въ то^иж^ѣ м^онасти^ры| Х^иландари
митрополит^ѣ ц^ркааго г^ра^а Г^ра к^ур^у| Сав^ѣ. и при н^ѣ исписа с^ѣ побол^ѣнн^ѣ и потыцани^ѣмь яж^ѣ
ѡ н^ѣи, любве ради г^на Радова". ^ѣтно|мо^у старцо^у к^ур^у І^ѡасафо^у. ро^уками м^но^гр^ѣшн^ии^х|
и см^ѣренн^ии^х та^х м^онах^ѣ Р^ѡма" и Вас^іліа. т^ѣж^ѣ м^ли^и вс^ѣх^х ѡ^ць ж^ѣ и г^оспод^ѣи на^ши^х,
прочита^ѣющ^ии^х с^ию книго^у. аще и н^ѣчесо недостат^ѣчно| см^отрит^ѣ ^ѣ. своим^ѣ б^лгодарн^ѣ
разо^ум^ѡ||[fol. 434] да не зазрит^ѣ нашемо^у неразо^ум^ию. пон^ѣж^ѣ| елика наидос^ѣмо о^у изводо^у
писас^ѣмо, а не прило^жис^ѣмо ничесо^жѣ. а м^ог^ѣи выш^ѣ в^ѣм^ѣстити,| да в^ѣм^ѣстит^ѣ. помен^оу^ѣвъ ѡно
г^люще^ѣ. дро^угъ дро^уго^у т^ѣготи носите и тако ско^нчают^ѣ закон^ѣ І^ѣ Х^ѣ. да и вы и вса^ко м^ѣзо^у
пр^ѣим^ѣт ѡ дающаго мо^литвы м^лещ^иим с^ѣ. и б^лв^ѣ|ца л^ѣта праведн^ии^х, а^ми^нь.

Въ л^ѣт^ѣ .^ѣ.^ѡ.^ѣ.^ѣ. ендикт^ѣѡна .^ѣ.го.

[ГИМ, СИН. 148, fol. 433] Ponieważ dzięki postanowieniu Ojca i zstąpieniu przenaświętszego Ducha wcielił się Jednorodzony Syn i Słowo Boże, i narodził się z przeczystej Bogurodzicy i zawsze dziewicy Marii, w ciało przyoblekł się i naszą postać otrzymał.

Stwórca bowiem, ujrzawszy – rzekł – człowieka ginącego, którego [własnymi] rękami stworzył, nakłonił niebiosy, by zejść, umniejszwszy się nawet do niewolniczej postaci, aby odnaleźć zbłąkane, osaczane przez wilki jagnię. Wziąwszy je na ramię, przyniósł do Ojca. I ku swojej woli naszą naturę podniósł i posadził po prawicy majestatu na wysokościach.

Z tego powodu cóż my, śmiertelni, oddamy Tobie, o Chryste, wszystkich carze, któryś zaparł się siebie aż do śmierci? Jakież dziękczynienie oddamy, plugawymi naszymi ustami, na chwałę wielkiego Twego miłosierdzia, któryś tak bardzo nas umiłował i wywyższył upadłą postać męką, w niewypowiedzianym miłosierdziu swoim? Posłałeś, Chryste, proroków, aby zapowiedzieli Twoje przyjście do nas, apostołów zaś – by nauczali o Twojej chwale. I oni zapowiedzieli przyjście Twoje, a ci oświecili chrztem narody. Potem świętych męczenników objawiłeś, którzy sądzili, że mogą wszystko, by Ciebie jednego otrzymać, radość aniołów i ludzi.

I z Twego powodu wydali swoje ciała na poranienie. I jeszcze [powołałeś] sprawiedliwych ojców liczne zgromadzenia, którzy zajaśniali na całym świecie jak latarnie, tułając się w górach, w pieczarach i w rozpadlinach ziemi. Tych to nie był godny świat cały, którzy i napisali różnorakie swe żywoty i opowieści, które [były] ||[fol. 433'] przed prawem i łaską oraz w prawie i wedle łaski, Stary i Nowy Testament, przed potopem i po potopie, aż do Chrystusa, który rzekł przez proroka Dawida Bogoojca: „z dnia na dzień głoście Boże zbawienie”¹; który rzekł przez proroka Izajasza: „Chodźcie, wstąpmy na Górę Pańską, do świątyni Boga Jakubowego!² I tam ujrzemy piękno niewypowiedziane, jaśniejące lica Jego”; i który rzekł znów przez proroka Ezechiela: „Synu człowieczy, z trudem jedz chleb swój i wodę także pij”³.

Lecz jednak to jedno wiem i wierzę, że ten, który rzekł: „beze Mnie nic nie możecie uczynić”⁴ i „wszystko możliwe jest dla tego, kto wierzy”⁵, pomoże i naszej marności. I została spisana ta oto księga, latopisiec, na Świętej Górze, w domu świętej i carskiej, i dostojnej ławry

¹ Ps 96, 2.

² Iz 2, 3.

³ Ez 12, 18: „Synu człowieczy, z drżeniem będziesz spożywał swój chleb, a w niepokoju i smutku będziesz pił wodę”.

⁴ J 15, 5.

⁵ Mk 9, 23.

przezystej Bogurodzicy Hilandar, dla pobożnego i miłującego Chrystusa pana Radovana, albowiem zapragnął on mieć tę oto księgę w domu swoim i rozkoszować się czytaniem w niej o przeszłych, dawnych władcach od Adama aż do potopu i od potopu do Chrystusa. Po Chrystusie [zaś] o pobożnych cesarzach i o świętych i natchnionych mężach aż do panowania Konstantyna, syna Ireny. I wówczas igumenem w tymże monasterze Hilandar był metropolita cesarskiego miasta Seres, pan Sava. I za jego czasu została spisana [owa księga], dzięki staraniom i trosce o niej, przez wzgląd na miłość pana Radovana, czcigodnego starca, pana Joazafa, rękami niezwykle grzesznych i pokornych mnichów, Romana i Bazylego. Toteż błagamy wszystkich ojców i panów naszych, którzy przeczytają tę oto księgę, jeśli i odnajdą tu jakowyś niedostatek swym wdzięcznym rozumem, aby nie osądzali naszej nierozumności. Gdyż ile znaleźliśmy w rękopisie, pisaliśmy, a nie dodaliśmy nic. A ten, kto może więcej zamieścić, niechaj zamieści, wspomniawszy te słowa: „Jeden drugiego brzemiona noście i tak wypełniajcie prawo Chrystusowe”⁶. Abyście i wy wszelką odpłatę otrzymali od Tego, kto daje modlącym się wedle ich modlitw i błogosławi lata sprawiedliwych, amen.

W roku 6894 (1385/1386), piątej indykcji.

⁶ Ga 6, 2.